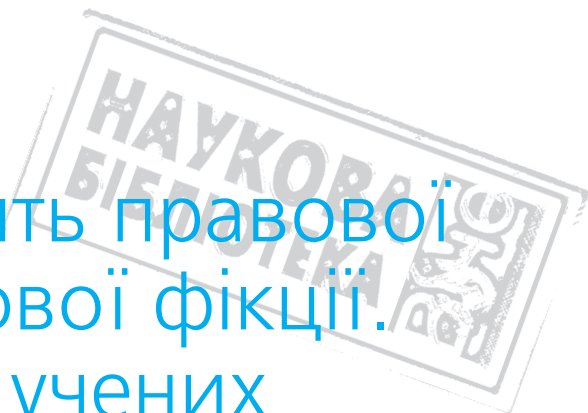

Розмежування понять правової презумпції та правової фікції. Погляди провідних учених

26

Оксана УЛ'ЯНОВСЬКА,
кандидат юридичних наук,
суддя Святошинського районного суду м. Києва

Дослідження сутності й змісту правової фікції зумовлює необхідність визначення її особливих рис, на підставі яких є можливим розмежування цієї категорії і суміжних, як-от: «правовий символ», «презумпція», «аксіома», «припущення», «аналогія».

Серед зазначених категорій на доктринальному рівні особлива увага приділялася аналізу сутності презумпцій. Історія вивчення змісту цієї категорії, як і категорії фікції, сягає ще часів Давнього Риму. У Римській імперії більшість презумпцій мала характер законних і неспростовних: дитина, яка народилася через 10 місяців після припинення шлюбу, вважалася незаконно народженою; гроші, які особа позичила військовим, вважалися такими, що були використані на військові потреби, тому поверненню не підлягали, хоча спосіб життя військових свідчив про зворотне – гроші використовувалися задля задоволення особистих потреб. У римському процесі роль презумпцій була пов'язана переважно з тим, кому надавати докази у справі.

Досліджуючи юридичні факти і правові конструкції у римському та сучасному праві, А. Дворецька аналізує праці П. Вочі, Г. Донатуті, Д. Дождьова з позицій генезису теорії правових презумпцій. Так, дослідниця зазначає: П. Вочі, вивчаючи проблеми римського права, наголосивав, що наявність правових презумпцій свідчить скоріше про розвиток теорії доказів юридичного факту, а не про наявність характерних для римської традиції знань про юридичний факт [18, с. 161]. Тим самим підкреслювалося сприйняття презумпції з позицій юридичного процесу. Справді, в разі, коли неможливо або складно довести певний життєвий факт, логічним є використання правових презумпцій.

У матеріальному римському праві презумпції використовувалися для забезпечення його гнучкості й можливості реагування на зміни в суспільному житті. Таке трактування мети застосування презумпцій обґрунтував Г. Донатуті. Його приклади були пов'язані з розширенням іпотечних гарантій, пом'якшенням відповідальності тощо [19, с. 507]. Презумпції використовуються також у принципах римського права й текстах законів. Проте, на

думку К. Ферріні, законодавче закріплення презумпції призводить до втрати нею свого характеру: на законодавчому рівні змінюється природний характер тягаря доказування, і суддя уже не є вільним у судженнях щодо факту [17, с. 462].

У римському праві виокремлюють певні риси правових презумпцій як правових норм (Г. Донатуті). Їхні приписи спрямовані на: а) визнання істиною у судженні, розгляді; б) доведення факту, існування якого сумнівне; в) визначення істиною факту, поки не доведено зворотного. Якщо порівняти ці положення з положеннями сучасної правової доктрини щодо сутності презумпцій, можна відзначити їх змістовну тотожність. Так, традиційно виокремлюють три види правових презумпцій (П. Вочі) [18, с. 161; 17, с. 426]:

1) «*praesumptio facti*», або *praesumptio hominis seu facti* – ті, які є рішенням судді, що виходить із сукупності конкретних фактів (навіть невідомих) конкретної справи, названих на противагу презумпції за законом через те, що із «*praesumptio facti*» неможливо вивести жодного загального принципу. Суддя за власною ініціативою, спираючись на особистий досвід, припускає наявність факту;

2) «*praesumptio juris*», або «*juris tantum*» – така юридична конструкція передбачає визнання факту дійсним згідно із законом, якщо не було доведено зворотне. Прикладом тут може слугувати така презумпція: дитина, народжена у шлюбі, є сином чоловіка матері;

3) «*praesumptio juris et de jure*»: закон визнає дійсними деякі факти, не визнаючи доказів зворотного. Останнє є «чистими», абсолютними презумпціями.

А. Дворецька зауважує схожість останніх – абсолютних – презумпцій із правовими фікціями. Однак доцільно наголосити, що, на відміну від фікцій, правові презумпції є певними фактами. У такому контексті абсолютні презумпції відтворюються у фактах, що не потребують

доказів відповідно до їх об'єктивного характеру. Г. Донауті зазначає передбачувану доказовість сумнівного факту у презумпції за законом, або справедливості самого факту чи інших ознак [19, с. 500].

Якщо звернути увагу на розробку проблеми презумпцій у Середньовіччі, можна зазначити, що нею було охоплено теорію доказів. При цьому поділ доказів на фактичні та юридичні не враховувався. Такий підхід сформувався згідно зі специфікою інквізиційного судового процесу, коли законом мала бути встановлена сукупність обставин, наявність якої є достатньою підставою встановлення винуватості чи невинуватості особи. Юристи намагалися внести до судової системи всі види можливих і неможливих припущень, оцінити доказове значення кожного з них. Наприклад, сюди віднесено презумпцію про те, що духовна особа, обіймаючи жінку, робить це задля її благословення.

Отже, науковий пошук щодо встановлення сутності правових презумпцій здійснювався переважно в аспекті їх використання у теорії доказів. Зокрема, англійські вчені правову презумпцію вивчали з позицій доказового права й процесу, німецькі правники досліджували питання розмежування презумпцій і непрямих доказів тощо.

У дореволюційний період презумпції досліджували Г. Дормидонтов, Є. Васильовський, В. Гордон, К. Малишев, Д. Мейєр, І. Оршанський, Т. Яблочков. Звернувшись, наприклад, до підручника з цивільного процесу, підготовленого у 1914 році Є. Васильовським, знаходимо таке визначення презумпції: обов'язкові за законом висновки щодо доказовості відомих фактів за наявності інших фактів [7, с. 232]. За часів Радянського Союзу проблема правових презумпцій також вивчалася переважно в аспекті їх використання в теорії доказів. Зокрема, серед досліджень із цивільного процесу привертають увагу роботи Я. Левенталя, В. Ойгензіхта та інших. Я. Штунін, визначаючи поняття правової презумпції, фактично описує процес її застосування. Учений визначає правову презумпцію як логічний прийом, що дає суду можливість у передбачених законом випадках, або коли це природно випливає зі змісту закону, визнати істинним існування (неіснування) пошукуваного факту, не вимагаючи доказів від сторони, яка на нього посилається, а також узяти його за основу судового рішення, якщо цей юридичний факт за припущенням, заснованим на суспільній практиці, є прямим наслідком або причиною іншого доведеного факту (фактів) і не спростований у ході судового розгляду [15, с. 86].

У наукових роботах із кримінального права проблему презумпцій досліджували Л. Васильєв, В. Камінська, Л. Кругликов, Ю. Панько, М. Шаргородський. Значний внесок до наукового доробку зробив М. Строгович. У теорії права проблемі презумпцій приділяли увагу В. Бабаєв, В. Баранов, В. Горшеньов, О. Юффе. Положення, сформульовані згаданими та іншими вченими, ґрунтувалися на постулатах відповідної правової доктрини, законодавства, на тодішніх соціально-економічних і політичних умовах.

У сучасних підручниках із цивільного права презумпція визначається як нормативні приписи та юридичні факти, що породжують або затверджують наявність суб'єктивного права, якщо у процесі реалізації права не встановлено інших обставин, які спростовують презумпції [8, с. 212]. У кримінальному праві (О. Кримов) установлено науково-теоретичну конструкцію складових елементів змісту правових презумпцій, визначених за допомогою характерних ознак та рис: 1) логічна та статична природа, що визначає можливість їх утворення індуктивним та дедуктивним способами; 2) наявність зв'язку між фактами, які встановлені, й тими, що презюмуються; 3) фактична зумовленість і роль у кримінальному процесі [4, с. 10–11].

Юридичну презумпцію визначають як прийом юридичної техніки -припущення про те, що ймовірний факт

є наявним у всіх випадках. За логікою створення, презумпція – явище, що має індуктивний характер. Інакше кажучи, це абстрактне положення, в якому на підставі певних ознак, ситуацій, позицій робиться загальний висновок, формується презумпція.

Серед наукових досліджень, присвячених вивченню презумпцій в окремих правових галузях, слушно згадати роботу Д. Щокіна, в якій аналізується проблема презумпцій у податковому праві. Учений визначає поняття юридичної презумпції як прямо чи опосередковано закріплене у законодавстві та детерміноване цілями правового регулювання обов'язкове судження (що має імовірну природу) про наявність або відсутність певного юридичного факту за наявності іншого. Д. Щокін класифікує презумпції на такі групи: фактичні і юридичні, спростовні й неспростовні, матеріально-правові й процесуальні [16, с. 24].

Фактична відсутність у правовій доктрині єдиного погляду на зміст правової фікції і презумпції зумовлена їх зв'язком із моделюванням абстрактних явищ. Процес моделювання може бути різний, відмінними можуть бути й підходи до його здійснення. З правових позицій пріоритет у моделюванні має метод формальної логіки, згідно з яким правову презумпцію доцільно розглядати як складне умовне припущення з високим ступенем імовірності, чію структуру та особливості реалізації можна відтворити за допомогою апарату логіко-структурного та формально-логічного підходів. Таке припущення може бути прямо чи опосередковано закріплене нормою права (юридична презумпція) або бути наявним, звичайним, пов'язаним з існуванням об'єктивних явищ (фактична презумпція). Саме про такий зміст фактичної презумпції і пише Д. Щокін, посилаючись на наукову точку зору французького правника Дома [16, с. 62].

Н. Караніна підкреслює, що презумпції за суттю є припущеннями, які діють виключно у сфері права: вони є засобами юридичної техніки і поза правом не існують. Дослідниця розрізняє презумпцію й норму права, водночас указує на наявність у презумпції ознаки нормативності, завдяки чому вона може реально впливати на розвиток суспільних відносин. Однак, наголошуючи на нормативності презумпції, науковець зазначає, що ця нормативність проявляється слабше, аніж аналогічна ознака правової норми [2, с. 11–12]. Н. Караніна виокремлює також і роль презумпцій: вони допомагають глибше з'ясувати вплив і значущість інших правових приписів, усувають невизначеність та є об'єднавчим ланкою під час застосування норм права. При цьому презумпції виокремлюються як правові приписи особливого типу [2, с. 6].

Точка зору Н. Караніної не суперечить підходу, за яким у праві виокремлюють юридичні та фактичні презумпції. Водночас дослідниця наголошує на нормативному значенні презумпції й оминає її фактичний бік.

Серед наукових підходів до визначення сутності правової презумпції Є. Марохін називає найпоширенішим визначення правової презумпції через категорію припущення. Учений звертається до робіт Д. Мейєра, який указував на презумпцію як на визнання факту, що існує з імовірністю. Цей підхід згодом розробив Г. Дормидонтов, який, говорячи про презумпцію як про припущення, доводить її загальний та технічний зміст. У загальному сенсі презумпція є будь-яким визначенням об'єктивного права, що відтворює розуміння законодавцем певної точки зору на будь-який сумнівний предмет. Технічно під юридичним припущенням Г. Дормидонтов розумів юридичне визначення, згідно з яким можливий, але сумнівний факт, або ж його якість, приймається за об'єктивно ймовірний, і навіть достовірний, й обговорюється як наявний і доведений [12, с. 98; 10, с. 25–26].

Серед робіт із вивчення проблеми матеріально-правової презумпції можна назвати праці Н. Качур, де проаналізовано питання презумпції у радянському сімейному праві. Матеріальну правову презумпцію визначено як закріплене в нормах права припущення, що є передумо-

вою встановлення чи невстановлення одного юридичного факту за наявності інших, а в деяких випадках заміною юридичний факт, що тягне за собою певні матеріально-правові наслідки [3, с. 7].

У дослідженні юридичного процесу презумпцію визначено з точки зору встановлення юридичного факту, який має значення для розгляду конкретної справи, тобто з позицій доказування.

Отже, наукові підходи до встановлення сутності правової презумпції можна систематизувати так: той, що вивчає матеріально-правову презумпцію; той, за яким аналізується процесуальний аспект презумпції; загальний підхід, який є основою перших двох. При цьому згідно з прийнятим юридичною наукою загальним підходом презумпцію розуміють як припущення, що має об'єктивний і нормативний характер. У матеріальному аспекті правова презумпція розглядається з позицій її логічної природи, адже припущення формулюються на підставі абстрагування до індукції загальноприйнятих явищ, які відбуваються з високим ступенем імовірності. З процесуальної точки зору, презумпція сприймається як припущення, що є способом спростування певних обставин у процесі доказування.

Найчастіше науковці звертаються до аналізу презумпції невинуватості й презумпції про те, що незнання закону не звільняє від відповідальності.

Уперше про презумпцію невинуватості згадано у французькій Декларації прав людини й громадянина 1798 року. Її проголошення означало відмову від принципів середньовічного інквізиційного процесу. Дія презумпції невинуватості визнавалася також і в дореволюційній Росії. Проте у радянський період були різні підходи – від відмови або обмеженого тлумачення цієї презумпції до її сприйняття як гарантії уникнення необгрунтованого притягнення особи до відповідальності.

Презумпцію невинуватості вивчали переважно в роботах із кримінального права з позицій її використання у теорії доказів. Серед праць радянських науковців варто зазначити дослідження Р. Белкіна, С. Голунського, П. Пашкевича. Наразі ж над цією проблематикою працюють Ю. Зуев, О. Левченко тощо. Наприклад, П. Пашкевич, ґрунтуючись на матеріалістичному підході та концепції об'єктивної істини, вважає презумпцію невинуватості об'єктивною фікцією [13, с. 171]. С. Голунський підтримує сприйняття презумпції невинуватості як правової фікції, спираючись на логічну з його позицій тезу про те, що ця презумпція не відтворює реального стану речей, оскільки у переважній більшості випадків винуватість особи, яку притягують до відповідальності, доводиться [9, с. 124].

Сутність презумпції невинуватості найбільшою мірою досліджено в роботах із кримінального процесу. М. Строгович запропонував таке визначення цієї презумпції: обвинувачений є невинуватим, доки його винуватість не буде доведено [14, с. 216]. Отже, сутність презумпції невинуватості полягає у потребі цілковитої доведеності фактами обвинувачення як основи висновків попереднього розслідування та обвинувального вироку суду.

На відміну від точки зору М. Строговича, В. Бабаєв уважав, що презумпція невинуватості – це принцип кримінального й кримінально-процесуального права і не є узагальненням життєвого досвіду. Однак і думка В. Бабаєва може бути піддана критичним зауваженням, урахувавши зміст категорії «принцип». Філософія визначає принцип як основу, початок, керівну ідею або основне правило поведінки [6, с. 327]. С. Келіна та В. Кудрявцев уважали принципи породженням суб'єктивного сприйняття людиною об'єктивного світу, свого роду орієнтирами взаємовідносин людини зі світом, які так глибоко увійшли в наше «я», що сприймаються як щось об'єктивне, що існує поза межами нашої волі [11, с. 7]. Зазначається, що принципи можуть виступати і як пра-

вові вимоги. На відміну від конкретних законодавчих приписів, ці вимоги є обов'язковими не тільки для органів, посадових осіб та громадян, покликаних дотримуватися та виконувати закони, а й для органів, які, здійснюючи правотворчу діяльність, повинні спиратися на загальноприйняті демократичні засади або традиції у тій чи іншій сфері. У теорії права принципами вважаються основоположні загальноприйняті норми, що відтворюють властивості права і мають вищу імперативну юридичну силу, тобто виступають як незаперечні вимоги, котрі висувають до учасників суспільних відносин задля встановлення соціального компромісу. Принципи права називають ціннісним стрижнем правової матерії, свого роду «вищим правом». Вони можуть бути прямо сформульовані в законодавчих актах або виникати із загального змісту таких актів, зумовлюючи тим самим напрями правотворчої, правозастосовної чи іншої юридичної діяльності.

Отже, враховуючи зміст категорії «принцип» у праві, розглядати презумпцію невинуватості як принцип нецільово. Ця презумпція, звичайно, може тлумачитися як керівна ідея, однак вона постає загальнолюдською цінністю і діє задля гарантування режиму законності у правовій державі з конкретних питань притягнення до юридичної відповідальності.

Презумпція невинуватості закріплена статтею 62 Конституції України [1, ст. 141]. У ній чітко визначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Цю конституційну норму продубльовано в частині другій статті 2 Кримінального кодексу України.

Презумпція невинуватості у кримінальному процесі реалізується через процедури доказування. В. Лазарева вважає, що доказування – це діяльність, спрямована на встановлення винуватості особи в учиненні злочину та інших обставин, що мають значення для досягнення цієї мети. Однак є й така думка: доказування полягає не тільки у винності особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, а й у її невинності, що прямо впливає із завдань правосуддя у кримінальних справах.

Убачається, що останнє положення не суперечить змісту презумпції невинуватості, оскільки її існування пов'язане з розподілом тягаря доказів. Слід звернути увагу і на пряме тлумачення конституційної норми, на підставі якого можна припустити, що невинувату особу піддають процедурам попереднього розслідування, а обвинувачення, яке складає прокурор і потім направляє до суду, також стосується невинуватої особи. Аналогічного висновку можна дійти, звернувшись до норм Конституції Російської Федерації (1993 рік), що містить формулювання принципу презумпції невинуватості у статті 49: «Каждый обвиняемый в совершении преступления считается невиновным, пока его виновность не будет доказана в предусмотренном федеральным законодательством порядке и установлена вступившим в законную силу приговором суда».

Неоднозначне сприйняття змісту презумпції невинуватості зумовлює потребу звернення до досвіду законодавчого закріплення дії цієї презумпції в інших країнах. Так, у 1979 році Верховний суд США у справі «Белл-Вольфіш» постановив, що презумпція невинуватості на стадії попереднього розслідування не застосовується й починає діяти лише після початку судового розгляду.

Погляди щодо презумпції невинуватості, викладені в наукових дослідженнях, можна поділити на чотири групи:

1) презумпція невинуватості має бути спростована, оскільки без вини конкретної особи щодо конкретного факту не може бути ані слідства, ані судового розгляду. Вбачається, що тут ідеться про безумовну винуватість

кожної особи, яка притягується до кримінальної відповідальності. Тож ця точка зору була піддана критиці;

2) презумпція невинуватості має бути спростована, але за інших, що зазначені вище, обставин. Обвинувачений має довести свою невинуватість так само, як суспільство й держава мають доводити його винуватість. Інакше кажучи, особа, яка притягується до відповідальності, презюмується винуватою, тому на неї покладається тягар доказування своєї невинуватості;

3) необхідно відмовитися від усілякої упередженості щодо особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, з огляду на те, що обвинувачений у процесі не презюмується ані винуватим, ані невинуватим;

4) презумпція невинуватості, на відміну від процесу наукового пізнання, має значення з позиції специфіки судового дослідження. Кожен судовий розгляд має бути завершений юридичним результатом – рішенням про винуватість чи невинуватість особи. По завершенні наукового дослідження можна отримати суто пізнавальний результат, або ж не отримати жодного.

Якщо презумпція невинуватості закріплена правовими нормами бодай опосередковано, то положення про те, що незнання законів не звільняє від відповідальності, у чинному законодавстві лише презюмується. Упродовж тривалого періоду таке положення відносили і до презумпцій, і до фікцій. Це зумовлювалося його прямим тлумаченням – як обізнаності в усіх без винятку законах. Однак без існування такого положення особу не можна притягти до відповідальності, адже задля виправдання своїх дій вона посилається на незнання закону.

Ураховуючи, що припустити знання геть усіх законів неможливо, і така умовна ситуація просто моделюється, відповідне положення можна віднести до фікції. Однак завдяки суспільному значенню і об'єктивному характеру його можна віднести до правових презумпцій. Така презумпція є неспростовною. Проте В. Бабаєв пропонує звільняти особу від кримінальної відповідальності, якщо особа не знала і не могла знати про суспільно небезпечний характер учинених дій. Тобто вчений пропонував гіпотетичну можливість спростування згаданої вище презумпції [6, с. 33]. О. Курсова називає презумпцію знання законів квазіприпущенням, адже, наприклад, неопублікований закон не може бути визнаний таким, що діє [5, с. 82].

Наведені приклади неоднозначного сприйняття презумпцій невинуватості й знання законів підтверджують необхідність установлення критеріїв розмежування правових презумпцій і фікцій. Такими критеріями В. Бабаєв вважає: а) спосіб формування закріплених фікцій чи презумпцією положень: презумпції закріплюють наявні, постійні положення, а фікції – змодельовані законодавцем; б) істинність нормативного розпорядження: фіктивне положення не може бути істинним, а положення, закріплене презумпцією, ймовірно, є істинним [6, с. 33].

Однак наукова цінність зазначених критеріїв може бути піддана критиці. Наприклад, О. Курсова вказує, що презумпції аж ніяк не завжди закріплюють звичайний порядок відносин і багато з них мають умовний, штучний характер (квазіпрезумпції). Положення ж, що містяться в презумпції, вірогідно не можна назвати істинним. Його істинність чи неістинність пізнається разом із конкретною ситуацією. У самій же презумпції закладено дійсні знання, в її основі лежать виврені суспільною практикою закономірності [5, с. 83].

У принципі, розмежування фікцій і презумпцій можна здійснити, виокремивши характерні риси останніх і визначивши, що дає можливість розрізнити вказані категорії. Узагальнюючи теоретичні знання щодо сутності й змісту правової презумпції, можна визначити такі її риси:

– існує як припущення з високим ступенем імовірності (за Д. Мейєром);

– закріплена нормативним приписом або юридичним фактом галузей права (матеріального, процесуального) – юридична презумпція; є чимось природним, у зв'язку з чим є істинним – фактична презумпція;

– її зміст полягає у неспростовності, за винятком тих випадків, коли доведено зворотне.

За визначеними рисами правової презумпції можна розмежувати фікцію і презумпцію за змістовною ознакою. Так, якщо фікція у формі норми чи інституту права закріплює неіснуюче, але те, що має значення для розвитку суспільних відносин і подолання прогалин та колізій у законодавстві, то презумпція передбачає припущення, яке існує. Його неспростовність презюмується.

Загалом і фікції, і символи, і презумпції слугують засобами необхідної формалізації права, дають праву можливість повніше й ефективніше об'єктивуватися. Ці засоби юридичної техніки використовуються також для віддзеркалення тієї або іншої ідеології, формування різних правових технологій. Презумпцію, у свою чергу, слід розуміти як виключно юридико-технічний засіб, що виконує певні функції і ґрунтується або на індуктивних узагальненнях (спростовні і неспростовні презумпції), або на експериментальному моделюванні (квазіпрезумпції). Оскільки до категорії правової презумпції включають так звані фактичні або природні презумпції, під якими розуміють припущення, деякі з них не мають у законі юридичного значення, а деякі надзвичайно складно відмежувати від фікцій.

Джерела

1. Конституція України / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Стаття 141 (зі змінами).
2. Каранина Н. С. Правовые презумпции в теории права и российском законодательстве: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Москва, 2006. – 164 с.
3. Качур Н. Ф. Презумпции в советском семейном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Свердловский юридический институт им. П. А. Руденко. – Свердловск, 1982. – 17 с.
4. Крымов А. А. Правовые презумпции в уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 1999. – 215 с.
5. Курсова О. А. Фикции в российском праве: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Нижний Новгород, 2001. – 193 с.
6. Бабаев В. К. Презумпции в российском праве и юридической практике // Проблемы юридической техники: сб. ст. / Под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000. – С. 323–330.
7. Васильковский Е. В. Учебник гражданского процесса. – М., 1914. – 278 с.
8. Витушко В. А. Курс гражданского права. Общая часть: В 5-ти т. – Т. 2.: Научн.-практ. пособ. – Мн.: БГЭУ, 2002. – 717 с. [Электронный ресурс]. – <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0903/15.html>
9. Голунский С. А. Вопросы доказательственного права в Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик // Вопросы судопроизводства и судостроительства в новом законодательстве Союза ССР: Сб. науч. ст. – М., 1959. – С. 134–140.
10. Дормидонтов Г. Ф. Классификация явлений юридического быта, относимых к случаям применения фикций: юридические фикции; презумпции; скрытые, символические, притворные и мнимые действия; фидуциарные сделки. – Казань: Типо-литография Императорского ун-та, 1895. – 176 с.
11. Келина С. Г., Кудрявцев В. Н. Принципы советского уголовного права. – М.: Наука, 1988. – 173 с.

12. Мейер Д. И. О юридических вымыслах и предположениях, о скрытых и притворных действиях. – Казань, 1859. – 320 с.

13. Пашкевич П. Ф. Объективная истина в уголовном судопроизводстве. – М.: Наука, 1961. – 231 с.

14. Строгович М. С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1947. – 380 с.

15. Штунин Я. Л. Предмет доказывания в советском гражданском процессе. – М., 1963. – С. 86.

16. Щекин Д. М. Юридические презумпции в налоговом праве. – М.: МЗ-Пресс, 2002. – 160 с.

17. Ferrini C. Studi vari di diritto romano e moderno (sulle obbligazioni, sul negozio giuridico, sulle presunzioni) // Opere di Contardo Ferrini. – Milano: Ulrico Hoepli, 1929. – Vol. III. – P. 242–475. [Электронный ресурс]. – <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0903/15.html>

18. Voci P. Istituzioni di diritto romano. – Milano: A. Giuffre` editore, 1996. – P. 117–167. [Электронный ресурс]. – <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0903/15.html>

19. Donatuti Q. Studi di diritto romano. – Milano: Dott. A. Giuffre` editore, 1976. – Vol. I. – P. 421–519. [Электронный ресурс]. – <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/0903/15.html>

«Чайлд-фрі» – новітня загроза зниження народжуваності

Антон ШАПОВАЛ,
аспірант Інституту соціології,
психології та управління
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

Демографічна сфера завжди є об'єктом пильної уваги політиків та громадськості у будь-якій державі, адже населення та рівень його розвитку – це визначальна ознака суспільства, основа могутності країни.

Сьогодні можна казати, що українська нація поступово втрачає своє майбутнє. Україна тривалий час переживає глибоку демографічну кризу, ознаками якої є переважання смертності над народжуваністю, скорочення тривалості життя (особливо чоловіків) порівняно з більшістю розвинених країн світу, висока захворюваність населення, до того ж у всіх вікових групах. Водночас зростає відсоток безпліддя і в жінок, і в чоловіків, залишаються високими показники смертності немовлят. Усе це призводить до неухильного скорочення населення України.

Серед основних демографічних показників – рівень народжуваності, який зумовлює відтворення людської популяції. Тому розв'язання проблеми його зниження є нагальним для всіх держав світу, демографічна політика котрих у цій сфері має ґрунтуватися на виважених наукових висновках.

Методологічну основу роботи становить сукупність принципів, загальнонаукових і спеціально-галузевих методів пізнання дійсності. У дослідженні використано метод аналізу та синтезу, а також методи системного аналізу та соціологічного дослідження.

Аналіз демографічної кризи як науково-практичної проблеми здійснювався багатьма відомими росій-

ськими та українськими вченими, зокрема, О. Бугуцьким, Ю. Красновим, Г. Крючковим, В. Штенком, Я. Волинцем, Е. Лібановою, Ф. Іллюком, В. Ждановим, Н. Дубницькою, Т. П'ятницькою, В. Юнаком, Л. Щербиною, Е. Білецьким та іншими. Однак новітня течія «чайлд-фрі» ще мало вивчена і потребує досконалого наукового дослідження.

Несприятлива демографічна ситуація в Україні і насамперед різке зменшення народжуваності пов'язані із загостренням проблем функціонування сімей як осередків відтворення населення, зниженням їхнього демографічного потенціалу. На народжуваність впливає багато так званих непрямих детермінант: соціальні,